

САМУР

№ 10 (222) 2009-йисан 24-ОКТЯБРЬ

1992-йисан январдила аькьатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ЮБИЛЕЙДИН МЯРЕКАТАР КЪБИЛЕ ТУХУДА

Алай йисан сентябрдиз Бакудин Гьукуматдин Университетдин 90 йис хьана. Ам сифте яз 1919-йисан 1-сентябрдиз Азербайжандин Халкьдин Жумьгьурятди кардик кутунай. Адан сад лагьай ректор Васили Разумовски хьанай.

Азербайжан Республикадин Президент Илгьам Алиеван алай йисан 24-апрелдин серенжемдив кьадайвал, 2-ноябрдиз университетдин 90 йисан юбилей кьейд ийида. И тедбирда Россиядай, Дагьустандай, Украинадай, Туьркиядай, Румыниядай ва маса уьлквейрай кьезвай мугьманрини иштиракда.

Юбилейдихь алакьалу яз маса тедбирарни фикирда кьунва. Месела, 25 бакалавр, 25 магистр студентдиз, гьакьни абуруз тарс гузвай 50 муаллимдиз кьилди стипендияр гуда. Виридалайни хьсан 50 студентдинни 50 муаллимдин гьарадаз 1000 манатдин стипендия гун кьарардиз кьачунва.

ПЕНСИЯДИЗ ФИЗВАЙБУР ПАТАЛ ЦИЙИ ЯШАР

И йикьара Азербайжандин талукь фондуниз регьбервал гузвай Селим Муьслуьмова малумат гайивал, пенсиядиз физвайбур патал цийи яшар тайинарда. Ада лагьайвал, 6 йисан кьене дишегьлийрин пенсиядиз физвай яш гьар йисуз 6 варз артухарда. Гележегда абур 57 йиса аваз ваь, 60 яшда пенсиядиз фида. Итимрин пенсиядин яш 2 йисан кьене 62-далай 63 яшдив агакьарда. С.Муьслуьмова лугьузвайвал, инсанриз пенсиядиз фад физ кьанзавач, кьвалахиз кьанзава.

ФИЛИАЛ КАРДИК КУТАЗ КИАНЗАВА

Россиядин Ктабрин Союзди Дагьустанда вичин филиал кардик кутун кьарардиз кьачунва. Им акь лагьай чьал я хьби, РКС-ди ина авай ктабханайрихь, ктабрин палатадихь, мектебринхь ва ктабрал рикь алайбурухь галаз кьвалахда. Филиалди ктабар акьудзавайбуруз, республикадин ктабар Россияда чуьлурзавайбуруз, ктабханайрин фондлар ахьчуруниз мукьувай куьмек гуда. Алай вахтунда Дагьустанда 14 чьалал журналар, газетар, ктабар чапдай акьудзава. Ина кьилдин ва гьукуматдин чапханаяр ва полиграфиядин карханаяр кардик ква. Чапзавай ктабрин ери кьвердавай мадни хьсан жезва.

ЗАВОДНИ Я, ШЕГЬЕРНИ

Вичин тьвар вириниз сейли хьанвай "Ричал" яд сагьардай ерийрал гьалтайла дуьньяда машгьур тир Германиядин "Эмс-Крехтен", Фрнциядин "Виши" ва Гуржистандин "Боржоми" ятарилай са куьналдинни пис туш. Ада чулав лекьинин ивидин гьерекат хьсарзава, тукьбуьлдин кьвалах кьайдадик кутазва. Ам зобдин азардин вилик пад кьун патал иллаки хийирлу я. Ихьтин кьиметлу яд мадни пара гьасил авун патал и мукьвара "Ричал су" завод тамамвилелди кардик кутунва. Ина Ст^ал Сулейманан ва Хив районрай 400 касди кьвалахзава. Ам Германиядинни Италиядин тадаракралди таьминарнава. Ина эцигнавай чьехи, иер дараматри, ял ягдадай чкайри, социальный объектри завод дагьлара авай шегьердиз ухшар авунва.

ЧЕХИ ВАКЪИЯ

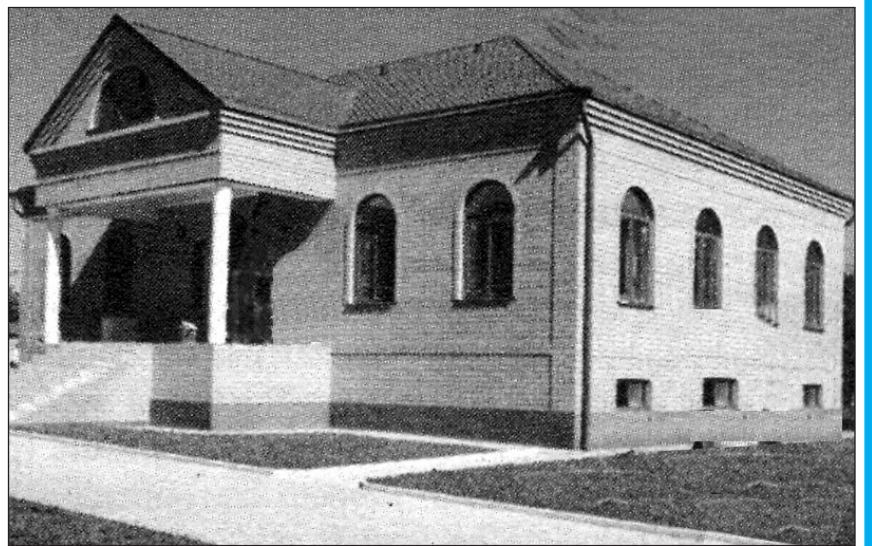
Дагьустандин Ст^ал Сулейманан райондин Алкьвадрин хуьре чи сейли арифдар Гьасан Алкьвадарвидин музей кардик кутуна

Алай девирда чи халкьдин уьмуьрда кьиле фейи виридалайни чьехи вакъиайрикай сад Дагьустандин Алкьвадрин хуьре лезги халкьдин зурба алим ва шаир Гьасан Алкьвадарвидин музей ачухун я. Са йис идалай вилик ихьтин музей арадал гьун патал теклиф гайиди ва и кардик кьуьн кутурди Ст^ал Сулейманан райондин кьил, чи халкьдин кьегьал хва Имам Яралиев я. Ада музей патал зурба дарамат эцигиз туна.

Музей ачухардай мярекатдал Дагьустандин Халкьдин Межлисин депутатри, кьунши районрин регьберри, тьвар-ван авай алимри, шаирри, интеллигенциядин векилри, маса шегьеррай ва районрай атай мугьманри, чкадин агьалийри, Гьасан Алкьвадарвидин мукьва-кьилийри, алимдин яратмишунар ахтармишзавай ксарини иштиракна.

Цийи дараматдихь 5 гегьенш зал ава. Экспонатар тадай майданди 500 квадратметрдин чка кьазва. Рикь шадардай кар ам я хьби, ина тунвай экспонатри гьакьни вири Куьре вилайтдин тарихдин гьакьиндай малумат кьачудай мумкинвал гузва.

Вад залдикай сад лагьайди анжах Гьасан Алкьвадарвидин уьмуьрдин рекьиз ва яратмишунриз талукьди я. Ина адан гьилин хат^арин, гьакьни чапдай акьятнавай ктабар, алимди менфят кьачур алатар, адан уьмуьрдин рехь кьалурзавай шикилар, адахь галаз са девирда яшамин хьайи Дагьустандин машгьур алимрикайни шаиррикай малуматар, "Экинчи" газетдихь, адан

редактор, Азербайжандин зурба алим Гьасан бег Зердабидихь, маса машгьур маарифчийрихь галаз алакьаяр кьалурзавай материалар кьват^нава. И зал тартиб авун патал алимдин птул, вири дуьньядиз сейли арабист, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидова гзаф зегьмет чуьгунва.

Марагьлу заларикай тир пуд лагьай залда Гьасан Алкьвадарвидин сихилдик акатзавай сейли лезгийрикай - кьведра СССР-дин Гьукуматдин премия кьачур Готфрид Гьасановакай, контр-адмирал, техникадин илимрин доктор, академик, СССР-дин Гьукуматдин ва Ленинан премияр кьачур, Социализмдин Зегьметдин Игит тьварц^из лайихлу хьайи Генрих Гьасановакай, машгьур алим Амри Шихсаидовакай, Россиядин кьилин философ, Философиядин Институтдин директор Абду-

салам Гьусейновакай, гьадан стха, тьвар-ван авай шаир Ибрагьим Гьусейновакай ва масабурукай кьват^навай материалриниз кьезвайбур гьасятда чпихь ялзава.

Музейда гьакьни Гьасан Алкьвадарвидин бубаяр тир Шейх Мегьамед Ярагьвидикай ва Абдулагь эфендикикай, Алкьвадар хуьруьн тарихдикай материалар кьват^нава. Вад лагьай залда авай чи кьадим пекери, алатри, халичайри ва сумagri рикь шадарзава. Ина гьар са экспонатди чи кьадим медениядикай хабар гузва.

Гь.Алкьвадарвидин музей ачухардай мярекатдал Дагьустандин медениятдин министр З.Сулеймановади лагьайвал, музейди тек са лезгийрихь ваь, Дагьустандин вири халкьарихь дамах кутазва.

"САМУР"

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

1837-йисалай инихь Кьубадинни Самур дерадин лезгийри чпин туьнт, ислягьвал течир кьилихралди чеб чаз табий хьунин икьрар ч^урна, са шумудра бунтариз кьварагьна, абур гьакьни мукькуь халкьаризни, вири дагьустанвийризни бунтар кьварагьаруниз эвер гузва...

Генерал Головин.
1839-йис.

Амукьдайди карни тьвар я.

Лезги халкьдин мисал

Человеческая душа на долгие годы хранит память о самых прекрасных мгновениях жизни. Они ярко отпечатываются в нашей памяти. В трудных ситуациях отчаянья и растерянности мы обращаемся к этим воспоминаниям и они приходят нам на помощь, приносят умиротворение, придают сил. Что бы мы ни говорили, все же живем с нашим прошлым, все хорошее и доброе остается с нами на всю жизнь. А от всего плохого, что было, мы бежим, стараемся вычеркнуть все такое из памяти.

Одно из приятных воспоминаний моего детства связано с лезгинским народным обычаем - мелом. Тогда мы жили в древнем селе Яргун Гусарского района. Помню, как ранней весной на заре зурнач, который играл на вершине холма "Келедхюр", разбудил нас мелодией "Экюнар" ("Утренняя мелодия"). Он оповещал всех о трудовом празднике. Звонкие трели зурны разносились по улицам и переулкам, пробуждая неповторимые чувства.

В считанные минуты село проснулось и начало кипеть в буквальном смысле слова. Кукарекали петухи, мычание коров и блеяние овец перемешалось с лаем собак. Кричали пастухи, гонявшие стадо, плакали дети спросонья. Все говорило о предстоящем меле.

Обычно яргунцы, как и все лезгины, самые большие мелы устраивают при строительстве жилых домов. Чтобы облегчить кому-либо из односельчан трудоемкие работы, связанные с возведением жилья, они заранее договариваются и в определенное время приходят на помощь. Эта традиция, зародившаяся в древности, продолжается и поныне.

И вот, в очередной раз люди отправлялись на мел. У всех было праздничное настроение. Мама закрепила красную шаль на длинную палку, как полотнище флага. Выйдя за калитку, мы увидели около тридцати женщин с разноцветными флагами - таратлар. Вся процессия направилась в новый квартал села, ближе к реке Самур. Звонкоголосая женщина запела народную песню "Перизада", а остальные дружно подпевали ей.

Мы, дети, гурьбою шли за ними, следя за каждым их движением. Было интересно наблюдать, как взрослые женщины дружно, в приподнятом настроении идут помогать своим односельчанам.

Наконец, они дошли до участка, где их ждала яма с приготовленным раствором глины для формования саманных кирпичей.

Заметим, что традиционно лезгинские дома строятся именно из такого материала. Формовка кирпича - древнее ремесло, которое требует предельной внимательности. Обычно для раствора используют желтую глину и специальное перегноенное сено. Такой раствор должен простоять до 15 дней, после чего его можно использовать.

Женщин встретили хозяева будущего дома - бедный чобан со своей женой. Передав им свои подарки, женщины осыпали их добрыми пожеланиями.

- Куь кIвал кьени хьурай! (Да будет крепок ваш дом!)

- Мехьерардай кIвал хьурай! (Да будут свадьбы в этом доме!)

- Хтулар, штутлар акурай квез! (Видать вам внуков, правнуков!)

- Шад йикьар кьисмет хьурай квез! (Счастливых дней вам!)

После подошли и мужчины. Шедший впереди вел за собой быка с рогами, обмотанными красной тканью.

Можно сказать, что собрались всем селом. Раздав детям сладости, взрослые обсудили план работы, после чего стали распределять обязанности. А затем начали нелегкое дело - заготовку кирпичей. Разделившись на груп-

пы, приступили к работе. Мужчины, сняв обувь, начали топтать и месить ногами раствор, доводя его до необходимой вязкости. После лопатами стали заполнять деревянные формы. Женщины при этом руками сглаживали поверхность заготавливаемых кирпичей.

В другом конце шли приготовления к праздничному столу. Мужчины отделявали мясо зарезанного быка. Женщины пекли хлеб, готовили еду.

Так все шло до полудня. Несмотря на палящее солнце, на усталость, люди работали без передышки. Начали отдыхать только после того, как объявили о перерыве. На траве растелили большую скатерть. Запах свежего хлеба и вкусного соуса (шурва) возбуждал аппетит.

Люди ели с удовольствием. После вновь закипела работа.

- ✿ Коллективная форма труда
- ✿ Традиция взаимопомощи
- ✿ Чувство долга перед сельчанами
- ✿ Трудовое воспитание
- ✿ Народный праздник
- ✿ Веселое настроение
- ✿ Вера в завтрашний день

Когда весь раствор вышел, детям поручили сосчитать количество заготовленных кирпичей. Оказалось, что 10 тысяч. Все довольно заулыбались - этого было достаточно, чтобы возвести добротный дом. Теперь только надо подождать, когда кирпичи просохнут и затвердеют.

Последовало чаепитие, пили чай с дымком из самовара и дружно беседовали о житейских заботах. После захода солнца музыканты объявили о деме. Праздничный дем посвященный мелу, длился до утра.

Люди уходили с дема в приподнятом настроении. Расходились они с пожеланиями увидеться на следующий мел в этом же дворе - начатое дело надо было закончить. Предстоит подвезти камни и бревна, заложить фундамент, возвести стены, оштукатурить их изнутри и снаружи, поднять каркас под кровлю и покрыть его. Все эти дела требуют не только сил, сноровки, но также определенного опыта, чего не занимать было яргунцам.

Завершающим и поэтому особо праздничным считается мел по открытию кровли. В нем участвует все

ЛЕЗГИНСКИЕ ТРАДИЦИИ

село. Каждый усматривает в этом долг и честь.

Почему так часто всплывают в моей памяти фрагменты того далекого яргунского мела? Почему щемит на сердце от этих воспоминаний? Может, от того, что так много было добра и света в тех коллективных, скажем так, трудовых праздниках? Может, люди тех лет были проще и отзывчивей? Они жили заботами друг друга, их сближало взаимопонимание, не признающее никаких преград. Только с годами открылось для меня и другое - воспитательная роль наших обычаев и традиций, в частности мела. Эта коллективная по сути форма труда воспитывала в людях такие качества высокой нравственности, как

новых садов и так далее. Мелы проводятся и во время свадеб. У лезгин есть даже поговорка, которая гласит "Свадьба-это большой мел". Лезгины ценят эту свою древнюю традицию и передают её из поколения в поколение.

Мел неповторим своей обрядовостью. Обычно к нему заранее готовятся. За день вестник проходит по селу, стучится во все двери и оповещает о предстоящем меле словами: "Ви кIвалени мелер хьурай, ваз флан касди мелек ша лугьзува!" (Да будет мел в твоём доме, тебя приглашают на мел.)

Обычно на мел женщины и мужчины идут группами, напевая шуточные песни. Женщины поют песни в таком духе:

*Цавай физвай вили лифер,
Жергедава лужуналди.
Зун стхади тагайтIани,
Кьведа, яр, ваз гужуналди.*

*(Летят по небу голуби,
Ровными стаями.
Если меня за тебя не выдадут,
Все равно твоим я стану.)*

Мужчины поют такие песни:

*Агьа патай эжьечIай рагь,
Вини патар ацIудайд туи.
Ирид аялд диде хьайтIан,
Зи вил вакай атIудайд туи.*

*(Солнце, взойдя на Востоке,
Запада с утра не греет.
А если ты даже семерых родишь,
Я сердцем к тебе никогда не остыну.)*

Обычно женщины, идущие на мел, несут таратлар - знамена. Главный таратлар - это красный флаг, который является знаком или символом мела. Через всю деревню проносят женщины и свои подарки. Когда мел подходит к концу, устраивается "Мелен дем" (Танцевальный вечер, посвященный мелу). Веселые танцы снимают усталость людей. Ночью, когда заканчивается дем, музыканты играют мелодию, которая называется "Рекин гьава" (Прощальный танец). Этот обычай сохраняется до сих пор.

Примечательно, что в лезгинских селах Гусарского, Хачмазского, Губинского, Исмаиллинского, Габалинского, Агдашского районов Азербайджана до сих пор живет эта древняя традиция. Современный ритм жизни не смог ее оттеснить. В советские годы, помнится, устраивались мелы для строительства школ, детских садов, домов культуры. А в последнее время их часто проводят при благоустройстве конкретной местности, озеленении территорий, при разбивке парков, для чего обеспеченные люди выделяют средства. Наши соотечественники, которые проживают за пределами исторической родины, часто приезжают домой, устраивают мелы, облегчая быт односельчанам. Это еще одно свидетельство тому, что еще долгие годы будет жить добрая и мудрая традиция - проведение мелов. Ведь недаром у нас говорят: "Элдихь кьуйн кутурди ажуз жедач" (Не сломить человека, который опирается на народ). Есть у нас и такие пословицы: "Хуьр мелери абадарда" (Мел благоустроит село), "Мел авуна Шалбуз дагь Кетин дагьдал эцигиз жеда" (С помощью мела можно Шалбуздагь поставить на Кетиндагь). Вся глубокая философия нашей древней традиции выражена в поговорке: "Мел авачир эл жедач" - "Без мела народу не быть").

Седагет КЕРИМОВА

ВАН АПАЧИР КЬИНИКЪ

Душманрилай Нуреддин Шерифов яна рекъиз алакьначир, ам раб яна кьенай

Чи твар-ван авай шайр ва инкьилабчи Нуреддин Шерифован кьиникьдихъ галаз алакьалу тир сир ачухарун патал яргьал йисара Азербайжандин ва Дагъустандин архивар тупалалай авуна, герек тир делилар жагъун тавурла ахтармишунрилай гьил кьахчуз клан хьанай аз. Ингъе дьушуйшдай гьиле са шумуд кагъаз гьатна ва за ахтармишунар эхирдал кьван давамарун кьетI авуна. Са суалдин жаваб жагъурна кланзавай: Нуреддин Шерифова вичин дунья гьикI дегишарнай? Ктабра хьенвайвал, ам 1952-йисуз вичин ажалдалди КцIара рагьметдиз фенайни, я тахьайтIа?...

Авайвал лагьайтIа, сифте яз и шаклувилин гаф зи бейнида кутурди вич КцIар райондин Хьилерин хуьрай тир Гьажибаба Бабаев хьанай. Яргьал йисара чехи кьулулугъар таммарай ам Нариман Наримановахъ галаз дуст тир. 1920-йисуз регьбер яру аскерар Азербайжандиз ахтай тийиз, большевикрин кьушунрихъ галаз жегъ чIугвазвай Муьгъубали эфенди Кузунвидихъни Гьатем агъа ЧакIарвидихъ галаз гуьрушмиш хьун паталди Хьилиз атайла са шумуд юкьуз Гьажибаба Бабаеван кIвале амуькнай. А вахтунда иниз Кьубадин Инкьилабдин Комитетдиз регьбервал гузвай, вич асул Дагъустандин Филарин хуьрай тир машгур лезги инкьилабчи Фейзуллагъ Аббасов, халкьдин арада чехи нуфуз кьазанмишнавай Нуреддин Шерифов ва Мир Жафер Багъировни атанай. Фейзуллагъ Нариман Багъировкай вичин вили яд хьвазвачирди, ам гагъ меншевикрин, гагъни большевикрин патаз элячIавайди лагьайла абурун арада Мир Жаферахъ галаз кьал акьатнай ва Нуреддина вичин дуст Ф.Аббасован пад хьенай. Багъирова республикадиз регьбервал гуз гатIунайла и кар рикел хана Фейзуллагъалай кьисас вахчунай. Ада гьатта Меликовабайдин кIвале Туьрфу рикелай ракурна, са тахсирни алачиз а касни дустагнай ва Сибирдиз ракурнай. 1971-йисуз аз и хитлар авур Гь.Бабаева: "Мир Жафера Нежефхуьрел вичихъ галаз санал муаллимвал авур Нуреддин Шерифовани кьаст авун мумкин я. Шаирдиз басрухар гзаф ганай", - лагьанай.

Гуьгьунлай за икI хьун мумкин яни лагьана жуван хуьруьни, вич кьедра Ленин ордендиз ва "Зегьметдин Яру Пайдах" ордендиз, "Азербайжандин лайихлу муаллим" гуьрметдин тIварцIиз лайихлу хьайи, са вахтунда М.Ж.Багъировахъ галаз дуствал авур Оруж Меликовабайни жуванай. Ада са кьадар фикрна, хияллудака лагьанай: "Мумкин я Хорен Григоряна ва Рубен Маркаряна адалай кьисас вахчун. 1918-йисуз Кьуба уездда чкадин агьалийри эрмени дашнакринни урус большевикрин аксина жегъ чIугвадалайла Нуреддина чехи са кIеретIдиз регьбервал ганай эхир. НКВД-да кIвалахзавай эрменийри и кар рикелай ракурун мумкин тушир".

И машгур ксарин гафар за хьсандиз рикел хьенай. Амма зун гьахьлу хиялрал гьайиди шаирдин умуьрдин рехъ ва яратмишунар муькуфдалди чирун хьана. Вичиз халкьди гуьрметдин лишан яз "Нуреддин буба" лугъузвай ам чехи ватанперес ва инсанперес тир. Ара датIана халкьдин ихтиярар хуьзвай ада лезги районра хайи чIал, хайи адетар кардик кутун патал жегъ чIугвазвай, шумудни садра мектебра лезги чIалан тарсар гун патал месэла кьарагъарнай. Амма я мусаватди, яни гуьгьунлай атай большевикрин гуькуматди шаирдин тIалабунар кваз кьазвачир. Эхирин ада вичин дустарин - Лечетуба хуьруьн мектебдин директор Сулейман эфендин, Кичан хуьруьн мектебдин директор Нежмеддин эфендинди ва масабурун куьмекдалди дидед чIал кIвачел ахьалдарун патал кьилди кIватIал арадиз гьанай. Марагьлу я хьи, а вакьайрилай 40 йис алатайдалай кьулукъ халкьдин Забит Ризванов, Теймур Алиханов, Лезги Нямет, Ядуллагъ Шейдаев, Байрам Салимов хьтин кьегьал рухвайри лезги чIал ва медениет хуьн, вилик тухун патал арадиз гьайи "РикIин гаф" тешикатни "КIватIал" хьиз машгур хьанай.

Чулав кьуватри ара датIана, жуьреба-жуьре багънаяр гьиз Нуреддин Шерифоваз ва адан дустариз басрухар гузвай. Гьавилай а девирдин машгур лезги интеллигентар ва Кьуба Уезддин Муаллимрин Союздин векилар тир Садулла Мегъаррамова ва Мегъамедрза Наврузбегова 1919-йисан 16-сен-

тябрдиз Азербайжан Жуьмгьуриятдин маарифдин министрлди ракурнай арзада кьенай: "... Кьуба уезддин чиновникри муаллимрин ихтиярриз тIуш гуз, са тахсирни алачиз абурулай кьисас вахчува. Алатай августдин вацран эхирра хуьруьн юзбашни Аскер Сеферан хци Лечетуба мектебдин заведиш Сулейман эфенди Ибрагьимзаде гатана, адан намусдик хкIурна. Сулейман эфендидал са тахсирни алачир... Кичан хуьруьн мектебдин заведиш Нежмеддин эфенди вичин мажиб кьахчун патал КцIариз атайла Кьуба шегьердин пристав Мурсал Назарова ам кьуна гатана, ахпа гьилер кутIунна дустагъ-хананда кутуна ва 2 юкьуз гьана хьена... И вацран кьуд лагьай юкьуз КцIарин сифтегъан мектебдин заведиш Нуреддин Шерифозе гьиле "лапатка" аваз мектебдай кIвализ хкведайла офицер Атабегова ва адан стха Гьажи-нама ам гатана. Офицер Атабеговз тапан-чидай адаз гуьлле гуз клан хьайила Шабан Сулейманова тунач. Чна квевай ихьтин кьанунсуз гьерекатриз эхир эцигун тIалабзава". (Арзадин копия за жуван архивда хуьзва.)

Чпиз гьикьван басрухар гузвайтIани, лезгийрин ихтиярар хуьзвай, лезги чIал гегьеншдиз кардик кутаз кланзавай ксарин кьадар кьвердавай пара жезвай. Месэла, 1920-йисан январдин вацра анжах Эчехуьрай

Яру империядин жаллатIар Яру уьлкве, яру аскер тесниф авур, Ватандин Чехи дяведа гьалибвал кьазанмишун рекъе халкь ара датIана руьгьлемишай, Совет гуькуматдин патал чан эцигай чи женгчи шаирдин геле фадлай гьатнавай ва абуру чпин гьиле фирсет гьатай кумазни, адалай кьисас вахчунай.

Мегьман муаллим, Мегьамедтагъи, Эгьмедагъа ва Малла эфенди Нуреддин Шерифован кIватIалдик экечIнай.

Большевикри гьалибвал кьазанмишна, абурун гуькумат арадал атайла Нуреддин Шерифова ва адахъ галаз рейсад тир ксари Азербайжандин Инкьилабдин Комитетдин кьиле авай Нариман Наримановавай мектебра дидед чIалан тарсар гун патал герек тир шартIар, кьулайвилер яратмишун тIалабна. Са шумуд вацралай, 1920-йисан 18-сентябрдиз АИК-ди талукъ кьарар кьабулна. Чехи инсанперес ва ватанперес тир Нариман Нариманова республикада яшамаш жезвай вири халкьариз сад хьиз кьайгъу кьалурзавай, абуруз чпин чIал, адетар ва медениет вилик тухун патал гьар жуьредин куьмекар гузвай. И кьайгъударвилени нетижа яз 1931-1932-йисарин Келунин йисуз Азербайжандин мектебра туьрк, лезги, урус, гуржи, эрмени, немец, татар, грек, тат, ассирий, талыш, авар, куьрд ва узбек чIаларал, санлай 14 чIалал тарсар гузвай. Лезги мектебрин I синифра 4967 аялди кIелзавай.

Гьайиф хьи, Н.Нариманова вичин дунья дегишарайдалай, республика И.В.Сталинан Закавказьеда авай даях М.Ж.Багъирован гьиле гьатайдалай кьулукъ дидед чIалариз басрух гуз, абуру арадай акьудиз башла-мишна. Багъирован чIуру сиясатдин нетижа яз 1936-йисалди мектебра лезги чIалан тарсар гун кьадагъа авуна. И кар гьиле гьатнавай кьулукъгьирин ширинвал акунвай са бязи лезгийрин, дидед чIал кIвачерик кутаз гьазур ксарин гьилералди кьилиз акьуднай. 1936-йисуз КцIара Кьуба зонадин актив кIватIна тухвай собранидал Чулав кьуватрин куьмекдалди лезги чIалаз акси кьарар кьабулнай ва мектебра лезги чIалан тарсар гун кьадагъа авунай.

Оруж муаллимди ихтилат авурвал, мярекатда Кьубадин Дигагъ, Куьсет, Хьимил, Уьшгуьн ва маса лезги хуьрерин векиларни авай. Нуреддин Шерифован ва адан терефдаррин, гьакIни КцIарин Гуьндуьзкеле, Хьил, Манкьулидхуьр, Эчехуьр, Агъа Лакар, Аваран, Кьубадин Дигагъ, Куьсет, Хьимил ва маса хуьрерин векиларин алахунриз килиг тавуна, чулав кьуватри гьалибвал кьазанмишна. И вакьиади шаирдиз гзафни-гзаф эсер авунай ва ада дидед чIал кваз такьур жуванбуру туьнбуьгъ авуна, "Гьайиф" тIвар ганвай шиир кьенай.

Активдин кьарардилай кьулукъ гьеле 1931-йисуз Н.Шерифов РИК-дин седри тир вахтунда адан теклифдалди Азербайжандин Халкьдин Комиссарин Советди кьабулай кьарарни (1931-йисан 7-декабрь, №1631)

(Арзадин копия за жуван архивда хуьзва.)

кьилиз акьуднач. А кьарардив кьадайвал, идарайра лезги чIал ва кьинар кардик кутуна кланзавай. Лезги чIалан курсар ачухарун, райондин ктабханаяр лезги ктабралди таьминарун, майишатдиз талукъ ктабар ва гуькуматдин кьарарар лезги агьалийрив дидед чIалал агакьарун, лезги алфавитдин комитет, дидед чIалал райондин газет арадал гьун ва маса тедбирар кьилиз акьудун кьарардиз кьачунай. Гуьгьунин йисара кьарардин анжах са бендиниз амал авунай - лезги чIалал райондин газет акьуднай. (Кьарардин копия жуван архивда хуьзва.)

Мектебра лезги чIалал тарсар гун кьадагъа авурла Н.Шерифова М.Ж.Багъироваз вичин наразивал кьалурна. Гьавилай НКВД-дин кIвалахдарри ара-ара шаирдиз ва адан терефдарриз кичлерариз хьана. Амма абурувай халкь кIвачел кьарагъиз кичIела Н.Шерифов кьаз хьанач. Адан бязи терефдарар лагьайтIа, месэла, Мегьман муаллим, Мегьамедтагъи, Эгьмедагъа, Малла эфенди ва масабур 1937-йисан репрессиядик кутуна. Ихьтин гьахьсузвилери алатай асирдин 20-30-йисара жавабдар кьулукъгьал хьайи, РИК-дин седривиле, халкьдин судявиле, "Социализмдин темп" газетдин редакторвиле кIвалахай, социализмдин идеярин рикIивай чIалахъ тир машгур инкьилабчи, коммунист шаир, цийи умуьр туькIуьрун патал гзафни-гзаф зегьметар чIугур Нуреддин Шерифоваз кIеле-лай таьсирнай. Вучиз лагьайтIа адахъ вичин рехъ авай - эхирдал кьван хайи халкьдиз кьулукъгъ авун. Гьавилай ам гьахьсузвилери ва ялтхвилери бине кутазвай кьурулушдин акси экьечIнай. Лезги чIал хьиз урус, азербайжан, туьрк, араб, фарс чIаларни дериндай чидай шаирди "халкьарин буба" лугъузвай И.В.Сталинакай са цIарни кьеначир. Сиясатдин рекъай вичин атIай кредо авайтIани шаирдин кьурулушдикай, коммунистрин партиядикайни гуькуматдикай рикI ханай ва ада жавабдар кьулукъгъар туна, умуьрдин эхирдалди РОНО-да методикадин кабинетдин заведишвиле кIвалахнай.

Гьикьван кIевера акIайтIани, Н.Шерифова лезгийрин ихтиярар хуьнлай гьил кьачуначир. 1952-йисуз М.Ж.Багъирован буйругъдалди гуькуматдин хатасузвал хуьзвай министрстводин кьил Степан Емельянова са вацран муддатда Нуха, Кьах, Закьатала ва Балакен районрай 8 лезги хуьруьн агьалияр Дагъустандиз куьчарнай, санлай 1500 кас суьругън авунай. И гьахьсузвал эхиз тахьай шаирди М.Ж.Багъировал ва И.В.Сталинал чарар ракурнай. И кардикай хьел акатай НКВД-дин кьилевайбуруз Нуреддин буба миллетчи-виленин шовиниствилени тIамгъа ягъана кьаз клан хьана. Амма и нятди кьил кьунач. Вучиз

лагьайтIа шаир вири халкьариз сад хьиз гуьрмет ийизвай кас тир. Ада лезги чIалал хьиз, азербайжан ва араб чIаларални шиирар кьхьизвай. Ада сифте яз Вакуьфан, Видалидин, Сабиран шиирар азербайжан чIалай лезги чIалаз элкьуьрна келдайбурув агакьарнай. Н.Шерифов неинки Азербайжандиз ва Дагъустандиз, гьакI вири Кьафкъаздиз сейли кас тир. Гьавилай М.Ж.Багъирован гьилибаривай шаир яна рекъиз жезвачир. Амма араара адаз кичIерарзавай. Са мус ятIани чулав кьуватри вичиз кьаст ийидайди Нуреддин Шерифоваз хьсандиз чизвай. ИкI тирди ам чизвай ксарин рикел хкунрайни кьатIуз жед. Са рикел хкунра кьенва: "... Чна азарлу хьанвай Нуреддин буба чара патал Бакудин азарханадиз рекъе тунай. Ада лагьанай: "Зун Бакудай саламатдиз хкведач. Зун амуькдач, амма кIвале ядигар яз зи 2 шиир амуькда, абуру кьачуна кIела". Гьакькьатдани шаир саламатдиз хтанач, адан мейит хтана. И хабар зав Аваранрин хуьруьн 8 йисан мектебда аялриз тарс гузвай вахтунда агакьна. ХьуьтIуьн чIав тир. За ва мектебдин директор Гьасанов Сергьяда колхоздин седридивай са гьел кьачуна ва чун КцIариз рекъе гьатна. Шаирди тунвай 2 шиир хабар кьуна за адан хизандай. Садани хиве кьунач..." (1919-йисуз Агъа Лакардал дидедиз хьайи Эмирбегов Дуньямеддин Фейзуллагъан хьин рикел хкунрай. 1984-йисан 3-март. Документдин чин акьудна, жуван архивда хуьзва.)

Нуреддин Шерифоваз кьаст авунвайди ашкарадиз чир жезвай мад са рикел хкунар: "1952-йисан кьуд тир. За С.М.Кирован тIварунихъ галай АГУ-дин тарихдин факультетдин III курсуна кIелзавай. ХьуьтIуьн сессиядин вахтунда зи буба Шерифов Нуреддин садлагьана азарлу хьана. Ам КцIарай Бакудин Семашкодин тIварунихъ галай азарханадиз гьана. Буба кьвердавай хьсан жез, гумрагъ хьанвай. ЯтIани ам вич тамамвиледи сагъарун патал лечкомиссиядин азарханада кьаткидай кьарардал атана. И нятдалди бубади са вахтунда Нежефхуьрел вичихъ галаз санал муаллимвал авур Азербайжандин КП-дин ЦК-дин сад лагьай секретарь М.Ж.Багъировал чар ракурна. Ам куьгне танишди вичиз куьмек гудайдан чIалахъ тир.

Бубади Багъировал чар ракурнайдалай 2-3 югъ алатна. 10-январдиз зун вичин кьилив феийла адан гьалар лап хьсанзавай, гьатта лугъуз-хуььрез, зарафатарни ийизвай. Пакад юкьуз, 11-январдин экуьнахъ зун палатадиз гьахьайла жуван вилерин чIалахъ хьанач. Буба кьатканвай чарпай буш тир. Эвел заз ам лечкомиссиядиз ракурнавай хьиз хьана. Амма палатадин азарлуьривай хабар кьурула абуру лагьана хьи, куьн хьфьедалай кьулукъгъ буба бубадиз раб яна. Адалай кьулукъ ам уях хьхьанач...

За бубадал гьар юкьуз кьил чIугвазвай. Адан кефияр лап хьсан тир. Захъ галаз ада гьикьван хьсандиз ихтилатарзавай.

Зи стха Иззета а вахтунда Ленинграддин высший моряквилдин мектебда кIелзавай. Чехи стха дяведилай кьулукъ Сибирдиз суьругън авунвай. Гьавилай бубадин мейит Бакудай КцIариз райкомдин сад лагьай секретарь Баламет Баламетова ракурнай грузовикдаваз за хутахна. Зун кузовда ацукьнай, гьавилай кьай галуькьна азарлу хьанай.

Чун райондиз агакьайла буба кучуькун патал вири гьазурвилер акунвай. Тазиятдиз агъзурралди инсанар атанвай. Заз им тахьана икьван инсанар санал кIватI хьана акурди тушир. Буба эхир мензилдиз рекъе тун паталди кьунчи районрайни вишералди инсанар атанвай..." (Нуреддин Шерифован руш Алиа Абасовадин рикел хкунрай. Адан чар жуван архивда хуьзва.)

Акьазвайвал, Яру империядин жаллатIар Яру уьлкве, яру аскер тесниф авур, Ватандин Чехи дяведа гьалибвал кьазанмишун патал халкь ара датIана руьгьлемишай, Совет гуькуматдин рекъе чан эцигай чи женгчи шаирдин геле фадлай гьатнавай ва абуру чпин гьиле фирсет гьатай кумазни, адалай кьисас вахчунай. Нуреддин Шерифов акьван нуфузлу ва игит кас тир хьи, душманрилай ам яна рекъиз алакьначир, раб яна кьенай. М.Ж.Багъирован Степан Емельянов, Хорен Григорян, Рубен Маркарян хьтин гьилибарни кьегьал касдин ван алачир кьиникъ акьван фендигарвилелди тешикнай хьи, цIуд йисар алатайлани и кардай халкьдин кьил акьатначир...

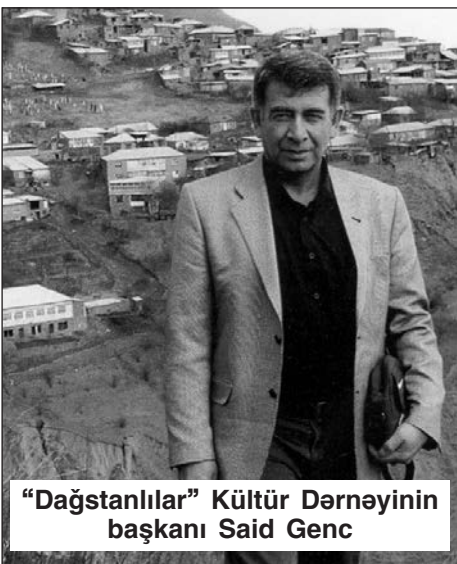
Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

TÜRKİYƏ "DAĞISTANLILAR KÜLTÜR DƏRNƏYİ" NİN 6 YAŞI TAMAM OLMUŞDUR

NƏ İŞLƏR GÖRÜLÜB?

- ◆ 6 il əvvəl İstanbulda "Dağıstanlılar" Kültür Dərnəyi yaradılıb.
- ◆ "Erol Şakir məktəbi"ndə dərnəyin açılışı olub.
- ◆ "İmam Şamil və Qafqaz" mövzusunda simpozium keçirilib.
- ◆ Jalova Güney köyündə el şənliyi keçirilib.
- ◆ Türkiyənin bir çox yerlərində dağıstanlıların şənlikləri keçirilib.
- ◆ Ayda bir dəfə dərnəkdə görüşlər təşkil edilib.
- ◆ Dərnəyin internet sayt açılıb.
- ◆ Dağıstan xalqlarının bir neçəsinin dilində elektron sözlüklər yaradılıb.
- ◆ Ana dili kursları təşkil olunub.
- ◆ Hər il İmam Şamilin anım günü qeyd edilib.
- ◆ Türkiyənin müxtəlif yerlərində yaşayan dağıstanlıların coğrafi xəritəsi tərtib olunub.

"Dağıstanlılar" Kültür Dərnəyinin başkanı Said Genc

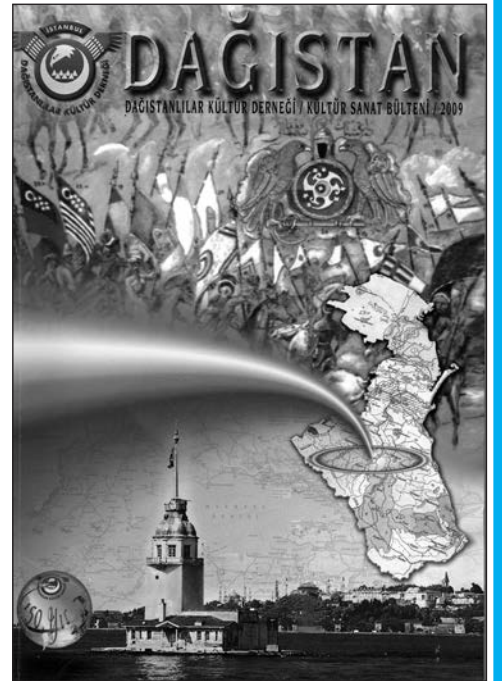
- ◆ Türkiyə universitetlərində oxumağa Dağıstandan gənclərin gətirilməsi təşkil olunub.
- ◆ Dağıstanın Qayakənd bələdiyyəsi ilə İstanbulun Güngören bələdiyyəsi arasında əməkdaşlıq protokolu imzalanıb.
- ◆ Türkiyədə keçirilən bir sıra konfranslarda Dağıstan alimlərinin və iş adamlarının iştirakı təmin olunub.
- ◆ Maddi çətinliklərə baxmayaraq, dərnək öz fəaliyyətini davam etdirib və dağıstanlıların mənəvi evinə çevrilib.

JURNALIN YENİ SAYI

İstanbulda rübdə bir dəfə nəşr olunan "Dağıstanlılar Kültür Dərnəyi"nin orqanı olan "Dağıstan" jurnalının son sayı özünün nəfis tərtibatı, yeni forma və üslubu ilə diqqəti çəkir.

150 il əvvəl Şeyx Şamil hərəkatının süqutundan sonra Osmanlı dövlətinə pənah aparmış dağıstanlıların taleyinə həsr olunmuş jurnalın bu sayı "Dağıstanlılar" Kültür Dərnəyinin başkanı Said Gencin baş məqaləsi

ilə açılır. İmam Şamilin həyatından bəzi fraqmentlər, bu qəhrəman haqqında avar əfsanələri, Türkiyənin mühacir avar şairi Mesedul Mühəmmədin yaradıcılığı ilə bağlı qeydlər maraqlı doğurur. Jurnalda Şimali Qafqazın dillərinə həsr olunmuş məqalə, anadan olmasının 100 illiyi qeyd olunan yazıçı, şair və tərcüməçi Əfəndi Kapiyev barədə qeydlər, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış kumik şairi Endireyli İbrahimin həyt və yaradıcılığına həsr olunmuş məqalə də çap olunmuşdur.

Jurnal oxucuları "Dağıstanlılar Kültür Dərnəyinin" ötən illər ərzində gördüyü işlərlə və gələcəkdə planlaşdırılan tədbirlərlə də tanış edir.

TÜRKİYƏNİN LƏZGİ KƏNDLƏRİ

Dümbərez (Yayla)

Balıkesirle Manyas şəhərlərinə yaxın olan bu kənd onlardan 17 km aralıdadır. Şeyx Şamilin təslimindən sonra Qafqazdan ayrılaraq, Osmanlı dövlətinə sığınan indiki Dağıstan və Azərbaycan respublikalarından gələn ləzgilərin Balıkesir bölgəsində qurduğu ilk kənddir.

Kənd 1865-1870-ci illərdə yaranmışdır. İlk əvvəl bölgənin ən yüksək yeri olan Kəltənənin zirvəsində məskunlaşan ləzgilərin indiki əraziyə köçməsi 20 il çəkmişdir. Kəltənə son dərəcə küləkli yer olduğun-

dan, qışda insanlar burada çox əziyyət çəkmişlər. İndiki ərazidə qərar tutana kimi kənd əhalisi 4 dəfə yerini dəyişməli olmuşdur.

Kənddə 30 ev vardır. Buradan pərvazlanan ləzgilər Bursa, Balıkesir, İzmir, İstanbul kimi şəhərlərdə 120 ev qurmuşlar.

Kənddə ləzgi dilində danışılır, ləzgi adət-ənənələrinə əməl edilir. Əhəlisinin əsas məşğuliyyəti əkinçilik və heyvandarlıqdır. Son illər kənd canlanmaqdadır. Bir zamanlar onu tərk edib gedənlər yənidən buraya qayıdırlar.

Kirne (Ortaca)

Balıkesir şəhərinin şimal hissəsində yerləşən bu kənd ondan 13 km-lik məsafədədir. Bu, Şeyx Şamil hərəkatının süqutundan sonra Dağıstandan və Azərbaycandan gələn ləzgilərin Osmanlıda qurduqları ikinci kənddir. O, 1866-1871-ci illər arasında yaranmışdır.

Hazırda kənddə 75 ev vardır. Buradan Bursa, Balıkesir, İzmir, İstanbul kimi şəhərlərə çoxlu ailələr köçmüşdür. Onlar 400-dən çox ev yaratmışlar. Kənddə ləzgi dilində danışılır, xalq adət-ənənələrinə

əməl edirlər. Kirne adı 1961-ci ildə dəyişdirilərək, Ortaca ilə əvəz olunmuşdur. 1928-ci ildən kənddə fəaliyyət göstərən ibtidai məktəbdə onun 99 faiz əhalisi təhsil almış, sonrakı təhsilini kənarında davam etdirmişdir;

Uzun illər xalçaçılıq sənətini yaşatmış kirməllilər son illər onu unutmaqdadırlar.

Kənd əhalisinin əsas məşğuliyyəti heyvandarlıq və əkinçilikdir.

Kirnedən onlarca adlı-sanlı adamlar, o cümlədən alimlər, hərbcilər, həkimlər və iş adamları çıxmışdır.

GƏLƏCƏYİN QAYĞILARI

- ◆ Rübde bir dəfə jurnalın nəşri təmin olunacaq.
- ◆ Elektron formatında olan sözlüklərin əl kitabçası halında çap edilib Türkiyədə yaşayan dağıstanlıların evlərinə çatdırılması təmin olunacaq.
- ◆ Yemək mədəniyyətinə həsr olunmuş kitab nəşr olunacaq.
- ◆ Üzərində iş gedən türkçə-rusca lüğət 2010-cu ildə işıq üzü görəcək.
- ◆ Dağıstanla əlaqələri genişləndirmək məqsədi ilə mədəni-kütləvi tədbirlər keçiriləcək.
- ◆ Dağıstana turist səfərlərinin sayı artırılacaq.
- ◆ Dağıstanı Türkiyəyə və dünyaya tanımaq üçün lobbı yaratmaq sahəsində ciddi səylərə başlanacaq.

Türkiyənin ləzgi kəndlərinin siyahısı:

Yerləşmə yerləri	Evlərin sayı	Millətlər
Ardahan-Çıldır-Dirsekkaya	15	ləzgi, avar, lak
Balıkesir şəhəri	100	ləzgi
Ortaca köyü	100	ləzgi
Manyas şəhəri	30	ləzgi
Yayma köyü	40	ləzgi
Misi köyü	25	ləzgi
Kars şəhəri	20	ləzgi, avar, tərəkəmə
Hamamlı	5	ləzgi, avar, tərəkəmə
İzmir şəhəri	50	ləzgi, avar, kumik, lak
Berqama şəhəri	20	ləzgi
Dağıstan köyü	100	ləzgi
Ankara şəhəri	200	ləzgi, avar, kumik, dargi, lak
Ləzgiköy (Ankara şəhər mərkəzi)	25	ləzgi
Dənizli şəhəri	10	ləzgi
Akgöy	10	ləzgi
Akhan	10	ləzgi
Sivas şəhəri	50	ləzgi

ЛЕЗГИ ХИТАР

РИКІ ТІАРДАЙ КРАР

И мукъвара тІвар-ван авай са лезги-ди зав са СД диск вугана лагъана: "Им зи патай пишкеш я, лезги хитар ава ана". "Куьне жува и дискинихъ яб акалнавайди яни?" - жузуна за. "Са варз я ам зи машинда аваз", - лагъана ада.

Лезги макъамрихъ цигел тир зун кІваліз хтун кумазни магнитофондив эгечІна. Сифте аз дискана авай манияр какахнавайбур хъиз хъана, вучиз лагъайтІа Гиндистандин авазрив къадай, гъабурун маничийри хъиз лугъузвай саягъдин манияр авай ина. Анжах лезги чІалал са къве гаф, гъаКІни дишегълийрин тІварар ван хъайила ибур дугъриданни "лезги хитар" тирдан гъавурда акъуна зун. Дискана авай 15 мани вири рушарикай тир: "Элвира, Эллада, Эмира, Элмира, Анжела, Нателла." ТІварар гъа икІ цІиргъина тунвай. Манийрин чІаларни гъа са жуьрединбур тир: "Вучиз вунуна за-кай хъелна", "вучиз зи рикІ тІарна", "аз вун кІанда, ваз кІандачни". Тикрарбендера "чан" гаф хъун важиблур тир: "Чан зи Элвира" ва я "Чан зи Эмира".

Эхиримжи вахтара ихътин манияр фад-фад ван къезвайвилей за и кар кваз къунач. Акатайда "шиирар" кхъизвай, "манияр" теснифзавай, киоскар вижесуз, япал херзавай манийрин дискарив ацІанвай аям я ман... ГъикІ ятІани жуван хъел диск гадаруналди аладарна за. Ам аз пишкеш авур кас вилерикай карагна зи. "Яраб чІехи къуллугъдал алай и савадлу касдиз рикІивайни и манийри дад гузвайди я жал?" - лугъуз фикирна за.

Са шумуд югъ алатайла КІариз хъфена чун. Дагъустандин са телеканалди лезги районрай къилди туькІурнавай концертдин программаяр гузвай. РикІиз

верци, хайи манияр кІанзавайвилей телевизордиз килигиз дивандал ацукъна зун. Ингъе аламатдин кардин шагъид хъана зун. 4-5 сятдин къене дишегълийрин тІварарилай гъейри затІни ван хъанач аз. Къелем къуна са къиликай манийрин тІварар чарчел кхъена за. И гъилерда урус тІварар генани гзаф гъалтзавай: Маруся, Лена, Фаина, Алена.

Манидин жанридиз яд тир, шииратдив къазвачир гафарикайни гъинд, туьрк, араб, урус манийрай чуьнуьхнавай авазрикай арадиз гъанвай и "хитар" са кІалубдай акъатнавай керпичар хътинбур тир. Са бязи манияр 7-8 декъикадин вахтунда давамзавай. Абуракатайбур тесниф авурвал, акатайбуруни лугъузвай.

Гъар юкъуз сятралди ихътин манияр гузва Дагъустандин лезги телеканалри, - лагъана аз Азербайжандин Гъукуматдин Консерваториядин композиторвиллин факультет акъалтІарна КІларин музикадин мектебда тарсар гузвай муаллимри. Кузни-кхІуз лугъузвай абуру и гафар. Майдан пешекаррив ваь, сенятдикай хабар авачирбурув гва лугъуз пашман тир абуру.

Эхъ, чи халкъдин медениятдин дережа агъузарзавай, патан халкъарин патав чи мез куьруь ийизвай ихътин манийри чи чІехи жезвай жегъилрин руьгъ дегишарзавайдини фикирда къуртІа, абуру чи музикадиз гихътин къецІ гузватІа гафаралди лугъун четин я.

Са береда фольклордин къетенвилелди лезгийр неинки Дагъустандиз,

гъаКІ вири Къафкъаздиз сейли тир. Чи халкъди "Перизада", "Сувайлай яр", "Магъи дилбер", "Пейкер баха", "Мегъарамдхуьр", "Суна чан" хътин садрани рекъин тийир сенятдин эсерар яратмишна. Къе вири дуьньяди менфят къачузвай "Лезгинка" чи халкъдин шагъ эсер тушни? Чи Готфрид Гъасанов, Зейнал Гъажиев, Сейфулла Керимов хътин пешекар композиторри лезгийрин музика сенятдин кукІушриз хкажна. Ихътин сеняткаррилай вучиз чешне къачузвач чна? Чи киоскра Мегъамед Гъуьсейнов хътин корифей сеняткаррин дискар вучиз маса гузвач? Ихътин композиторрин манияр чи телеканалри вучиз къериз-цІаруз гузвач? Къаракан манийрив чи мефтІер кукІварзавайбур мус дуьз рекъиз къведатІа? Абурун усал манийрихъ гъикъван яб акалда? Вучиз маничивал икъван ужуз хъанва?

За гъа ихътин веревирдер ийизвай вахтунда редакциядиз ақунар авай са жегъил атана.

- За лезгидалди шиирар кхъизва, мумкин ятІа, абуру газетдиз акъуд, - лагъана ада.

Гъард 3 куплетдикай ибарат тир къве шиир къве рушаз кхъенвайбур тир: Жаннадизни Ханнадиз.

- Абуру зи рушар йе, - лагъана хъуьрене са.

Ша гила им гъавурда тур хъи, ихътин усал шиирар газетдин чинриз акъудунни усалвал я. Сад-садав къазвачир гафарин кІватІалдиз шиир лугъузвай шаирдив эхирни хъуьтуьлдаказ жуван фикирар агакарна за.

И гъилерда касди зи вилик са маса шиир эцигна. "Наташа" гаф кІелайла жуван вилерин чІалахъ хъанач зун.

- Зи "Мария" шиирдиз кІарви са композиторди мани теснифнава. Демерин хитдиз элкъвенва ам. Гила аз куьне "Наташадиз" мани тесниф авуна кІанзава. Къуй "Сувар" ансамблдин маничийрин репертуардани аваз хъурай ам.

Мад захъ лугъудай гаф амачир. Яраб дуьньяда масадаз акъул гунилай акъулсуз кар аватІа?

"Лезги хитар" гилан аямда чи халкъдин музикадиз ийизвай нубатдин къаст я. Агъзур йисара вичин тарих, меденият, адетар, фольклор хъейи са халкъ вичин руьгъидвай къакъудун патал гила адан виридалайни къиметлу эменни тир музикадал вегъенва. Фагъумсуз маничийри халкъдин арада чи музика гъа ихътин усалди я лагъай гафарни чукІурзава.

Хайи веледриз хайи халкъдин иер тІварар гун тавуна, къецепатан чІаларай къачунвай тІварар гузвай, гъа идалди Къафкъазда "кІвенкІвечи" хъанвай лезгийри гила хайи музика вилик тухуникай фикир тавуни рикІ тІарзава. Вири вилик фидайла, чун кулухъ фидани?

ИкІ фейитІа, чи музикадин сенятни рекъида. Чи майлар чІуру патаяз тухуз алахъзавай, чун халкъдин макъамрин дувулривай къакъудиз кІанзавайбурун ужуз манийривай яргъаз тахъайтІа, пака чи къилел гихътин мусибат къведатІа низ чида? Гъар са манида халкъдин меденият, адан чІалан иервал, фикиррин деринвал, авазрин къенивал, руьгъдин хъивал хъана кІанзавайди я. Ибуру авачтІа, музикадихъ гележегни авач...

Седакъет КЕРИМОВА

ПИСЬМО В РЕДАКЦИЮ В ПОИСКАХ ИСТОРИЧЕСКОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Собирая материал для своей книги, я изучаю жизнь и деятельность членов Парламента Азербайджанской Республики 1918-1920 годов и студентов, которых Азербайджанское правительство отправляло в январе 1920 года учиться за границей.

Одним из членов Парламента Азербайджана (1918-1920) являлся Магамедбеков Ханбаба (Казим-Ахмед) Магамедбекович и одним из тех студентов являлся Эфендиев Абдулла Молла Ибрагимхалил оглы. Оба они лезгины из селения Ахты бывшего Самурского округа.

О жизни Х.М.Магамедбекова мы знаем очень мало. Вот скудная информация 1936 года: родился в 1889 году в селе Ахты, местожительство - г.Махач-Кала, ул. Миллионная, 10, лезгин, юрисконсультант Дагконторы Мосзаготторг, из крестьян; жена - Селимат, сыновья: Урфан, Парпаг, Нариман; образование - высшее, беспартийный.

У меня имеются все тексты его выступлений в Закавказском Сейме в Тифлисе (он был членом Сейма в 1918 г.) и в Парламенте Азербайджана. Однако после 1920 г. о нем ничего нет в архивах Азербайджана.

Нам известно, что Х.Магамедбеков до 1920 г. был членом партии "Иттихад".

Почти все члены Парламента Азербайджана в 1930-х годах были репрессированы НКВД, среди них, наверное, был и Х.Магамедбеков. Я намерен дать в своей книге цветные изображения всех этих депутатов. К сожалению, у меня нет фотографии Х.Магамедбекова.

Х.М.Магамедбеков - представитель братского лезгинского народа, был честным гражданином и для процветания Азербайджана сделал многое. Поэтому убедительно прошу вас найти его фотографии, сведения о его жизни и деятельности после 1920 года, выявить

хотя бы одного его родственника.

Что касается Эфендиева Абдуллы (1897 г.р.), то Ахтынский сельский молла Молла Нурмагомед Гаджи Гусейн оглы в 1907 г. подписал и печатью удостоверил свидетельство такого содержания: в 1897 г. у жителя сел.Ахты Самурского округа Молла Ибрагимхалила Молла Шуай оглы Эфендиева и законной жены его, жительницы сел. Ахты Мувенинат Молла Киши кызы родился сын Абдулла.

Отмечу, что Абдулла Эфендиев окончил в 1916 г. Бакинское реальное училище. Потом поступил на экономический факультет Московского Коммерческого Института. Когда он был студентом 2-го курса вышеназванного института, Азербайджанское мусаватское правительство приняло решение (по-моему, по рекомендации Х.М.Магамедбекова) отправить его учиться за границей за казенный счет. И Абдулла-бек в январе 1920 г. отправился в Германию, в Берлин.

У меня имеются архивные документы о нем и несколько его фотографий. Но я не знаю, вернулся он из Германии в СССР или нет. О его дальнейшей судьбе у меня никаких сведений. Убедительно прошу, найдите мне его родственников, проживающих в Ахты или же в других местах Дагестана.

Жизнь Ханбабы Магамедбекова и Абдуллы Эфендиева будет еще одним достойным примером исторического братства народов Азербайджана и Дагестана, и я в своей книге обязательно упомяну имена всех тех, кто помог мне собрать о них информацию.

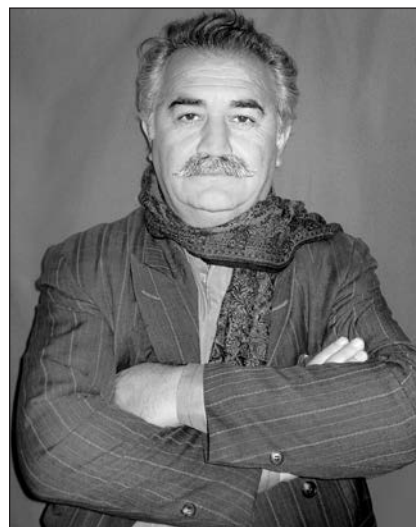
Адалет Шариф оглу ТАГИРЗАДЕ,
кандидат филологических наук, доцент Бакинского Евразийского университета
E-mail: adalet_tahirzade@yahoo.com
Тел.: [+99450]612-68-13 (м.)

ЧИ ДАМАХ ТИР БУЛАХАР

Чи халкъдин къадим адетрив гекъидайла дегъ чІавара лезгийри булахризни гъуцариз хъиз икрам ийидай. Паквиллинни михъивилин лишан тир булахрин патав ацукъна ял ягъидай чкаяр туькІурдай. Йиса садра ятарин гъуц Тавараз булахарал къурбандар гудай. Тавар гъуц чи мифологияда пешерикайни цуькверикай пекер алай къакъан буйдин иер дишегъли хъиз теснифнава. Чаз чи чІехи бубайривай ван хъайивал, "тав" гатфарин тарари цуьк акъудзавай берездиз лугъуда. Лезгийрихъ "иер дишегъли" хътин мана гузвай "тавар" гафни ава. Гъар гъикІ ятІани, чеб Тавар гъуцдихъ галаз алакъалу тир булахар чун патал пак чкаяр тир. Гъавилей шаир Келентер Келентерлиди кхъенвайди я жеди:

Дагъдин гъамга булахрай
Яд хъвадайла къуьзекри, -
Залан къилер агъузла,
МетІер чилиз ягъида.

Лезги чилерал чи дамах тир булахрин къадар гъикъван ятІа садавайни лугъуз жедач. Агъзурралди ава жеди чахъ булахар. Тек са ЭчІехуьруьн чилерал чна жуван хуьруьнбурун - Гъажикамал Ибрагимхелиован, Руслан Теймурован, Эгъмедхан Дуьвлетован, Исламан Веледован, Аслан Эмирбекован ва Жаваншир Баламетован куьмекдалди 73 булахдин тІварар винел акъудна. И гидронимар вад рекъелди арадиз атанвайди малум жезва: 1. Инсанрин тІварар гана: *Къиличан булах, Пириман булах, Саядан булах, Нуьзурван булах* ва мсб. 2. Булах авай чкадин тІварар гана: *Хулан булах, Чирхад*

булах, Пашад КІама авай булах ва мсб. 3. Тарарин ва набататрин тІварар гана: *Чумал булах, Дамар булах, ЧухлумІ булах* ва мсб. 4. Ятарин тІямдиз ва файдалувилдиз килигна: *Къезил булах, Залан булах, Дарман булах* ва мсб. 5. Гъайванрин тІварар гана: *СикІрен булах, Цегъре булах, ВакІарин КІама авай булах* ва мсб.

Гъа икІ, Гъуцар сувунни Кас гъуьлуьн арада авай ЭчІехуьруьн уьруьшра чахъ 73 къван булахар авайди малум хъанва. Чна абурун сиягъни туькІурнава. Вахтар алатунивай инсанри а тІварар рикІелай ракъурун мумкин я. Гъавилей чна и кардик къуьн кутуна. Авайвал лагъайтІа, чи гзаф булахрикай жуьреба-жуьре начагъвилериз чара авун патал менфят къачуз жедач. Туристар патални марагълу тахъана жеч чи пак булахар, генг яйлахар...

Абр ЭЧЕХВИ

ЧИБУР ГЪАР САНА

ИВИДИН ЗВАЛ – ВАТАНДИН

■ *Мукъвара Евровиденидай халисан гъед хъиз куькIвена, парабур у гъей-ранвалзавай Гъадиса Бельгияда ханвай турчанка я. Ада Туьркиядин ЧIехи газетрикой садаз (“Туьрк хабар”) ганвай интервьюда вичин буба лезги, диде къумукъ я, яни ЧIварахар, иви, хесетар, алакьунар, акунар - вири Кеферпатав Кавказдай я лагъана, жаваб ганва.*

Гъадисадин бубадин тIвар Гъасан, дидедин тIварни Гуьлнихан я. Чебни Туьркиядин Сивас вилайтдин Йилдыз Эри тIвар алай хуьре яшамеш жезва. Ина дагъустанвияр, кавказвияр мадни авайди кьейднава интервьюда.

- Бес Гъадиса Бельгиядиз гьикI акъатна? - суал къезва. Ада вичи суьгьбетзавайвал, гьикI ятIани адан дидени буба 1972-йисуз Туьркиядай Бельгиядиз куьч хъана. Мол тIвар алай са акъван еке тушир шегьердиз. Инани Туьркиядай ва масанрай атанвай хейлин кавказвияр яшамеш жезва. Гъа и шегьерда 1985-йисуз Гъадиса дидедиз хъана. Абурун талукъ мукъва-къилийрикой (халуяр, халаяр, абурун хизанар) Бельгиядин патав гвай Германияда яшамеш жезва. Мумкин я, гъа ихьтин себери Гъадисадин диде-бубани Туьркиядай иниз ялана. Амма рушан 11 йис хъайила, буба дидедикай чара хъана, мад Туьркиядиз хъфена. Руш дидеди ЧIехи авуна ва тербияламишна.

Гъадисадиз “Бельгияда ханвай турчанка” лугъун дуьшуьшдин кар туширдан гъавурда чун гила хъсандиз акъазва. Амма руша вичин хайи ватан яз Туьркия гьисабзава. Ахпа генани алава хъийизва: диде-буба Кеферпатав Кавказдай я, рикIе кьве иви ргъазва: лезги ва къумукъ.

“АкI ятIа вун дагъустанви я ман”, лугъузва журналистди адаз.

“Са шакни алачиз”, жаваб гузва руша.

“Зи вири къилихри, акунри, къатIунри гва кардикай лугъузвачни!”

“Дугьриданни, - лугъузва журналистди,

- вахъ авай кьетIен жуьредин гуьзелвал, фикир желбдай вилер, ипекдин хьтин хъуьтуьл, зар алай шабалтдин рангунин чIарар - вири гъа дагъви рушариз хасбур я. Аквар гъаларай, ви туьнтвални,

такабурвални, уьмуьрдан ашукьвални, гъатта сесинин гуьзелвални гъанай - къакъан такабурлу дагъларай я...”

Гъадисади разивал къалурзава ва алава хъийизва: “Гъелбетда, Кавказдин ивидин туьнтвили, къизгинвили, яни ивидин генри чеб къалур тавуна тазвач”.

“Европада вун дарих жезвачни?” суал гузва генани.

“Европада за зун чаради яз гьиссзавач. Вучиз лагъайтIа, дидеди заз инин тербия ганва. Зи алукунар, къекъунар, рахунар инин халкъариз хасбур я. Амма диде-бубадин ватандал за рикI пара ала. Зун мукъвал-мукъвал аниз, Туьркиядиз, физ-хквезва.

Са маса макъалада кьейднавайвал, Гъадисадиз туьрк ЧIалалай гъейри, Европададин ЧIалар - голланд, ингилис, немс, френг - чида. Адахъ гъакI экономикадин рекъяйни къилин образование ава. Вичин чирвилер ада Бельгияда, Туьркияда ва Москвада кьиле феи манийринни гуьзелвилер конкурсура, эхиримжи сеферда Евровиденидин каналди кьиле тухвай конкурсдани субутарна. Идалайни гъейри, Гъадисади “Лезгинкада” лап устадиз къуьлерзава. Им гъинай атай алакьун я лагъайла, руша жаваб гузва: “Лезгинка” къуьл адаз Германияда яшамеш жезвай вичин вахари, яни халудинни халадин рушари чирна.

Куьрелди, Гъадисадин бажарагъ Аллагъди адаз ганвай тIебии са шумуд жуьре паярикой ибарат я. Ам хъсан манидар, хъсан къуьлердайди (Европадин халкъарин хъиз, Кавказдин халкъаринни) тирди хъиз, гъакъван гуьрчег сес ва бедендин гуьрчегвални ганвайди я. ТIебии яз, адал ашукьбурни гъаф ава. Ам гъакI сегънедиз экъечIун бес я - майданар, залар адал ашукьбурун капарини сесери къарсатмишзава. Газетра кьейднавайвал, Гъадисадин передача жедай ЧIавуз Туьркиядин миллионралди тамашачияр телеэкрандин есирвиле гъатзава.

Журналистди адавай хабар къазва: “Вал икъван гъаф инсанар ашукъ я. Вал вил ашукъ тийидайди авач жеди. Идан сир, сеbeb вуч ятIа?”

Идан паталхъай Гъадисади вич тIебиат-

ди бахт ганвай кас яз гьисабзава. Гъа са вахтунда ам вич ашукъ хъанвай жегъил гъелелиг авач лугъузва. Амма вич гъуьлуьз фидайди, вичиз хизан кутаз, сад хъайитIани, аялар тербияламишиз КIанзавайдини ада чуьнуьхзавач.

Мад са кар кьейд тавуна жедач. Туьркияда, дидедин патав хъфейла, ана ам ЧIехи бубадин хизанда жезва. Ина кьетIен кьайдаяр, къанунар ава. Итмар алай чкадал дишегълияр рахун кутугнавач. Еке хизанди (10-12 касди), санал ашукъна, тIуьн-хъун тешкилзава. Санал телевизордиз килигзава ва икI мадни. Гъадисадиз, гъа вичин дидеди хъиз, хизандиз къуллугъун, суфрадихъ яшлугъуруз чаяр цун хуш я. Аквар гъаларай, гъуьлуьз фини ам КIусни КIеве гъадач.

“Бес и манидарвал гъинай атай къисмет я?” суал гузва журналистди.

Манийрин алемдиз гъахъуникай ада аял ЧIавалай фикрзавай, лугъузва Гъадисади. ЧIехи вахари, дидеди лугъудай манийрал ам ашукъ тир. Гъавилей ам музшколадизни фад фена. 17 йисан яшдиз акъатайла, адакай пешекар музыкант хъана.

2002-йисуз ада Бельгияда, гъа вич хайи Мол шегьерда рушарин гуьрчегвилер конкурсда иштиракна ва ана гъалибни хъана. Адаз “Мисс Мол” лагъана тIвар гана. Идалай гъуьгуьниз ада “Идол” тIвар алаз Россияда кьиле феи манийрин “Гъед хъиз куг” тIвар алай конкурсда (икъван ЧIавалди Гъадисади Бельгияда кьиле феи гъаф конкурсра иштиракнавай ва призрин чкаяр къунвай) иштиракна. И конкурсда адан сес ва къаматдин гуьрчегвал акур менеджерри Гъадисадила мад гъил вахчунач. Инлай къулухъни конкурсра иштиракун, манияр альбомриз къын патал адахъ галаз икъарар кутIунна. Месела, Бельгиядай тир Йохан Хендрик тIвар алай касди Гъадисадал 2003-йисалай инихъ къаюмвал тухузва, адаз вичин манияр кхъиз ва абур машгур ийиз куьмек гузва. Гъам Бельгияда, гъам Туьркияда.

Гъадисадиз Бельгиядин телевиденида КIвалах гана. Ана ам лап хъсан телеведущий яз машгур хъана.

2006-йисуз Гъадисадиз Туьркиядин те-

левиденидиз атун ва ана манийринни музикадин конкурсрин махсус программа-яр кьиле тухун теклифна. И кар ада хушвилелди къабулна ва устадкадаз тешкилни авуна. Гъавилей лугъузвайди я, Гъадисадин передачайри миллионралди туьркверин телетамашачияр чпел желбзава. Сеbeb, газетрани кьейднавайвал, Гъадисадила а передачайра Европадаини Азиядин, яни РагъакIндай ва РагъакъечIндай патан халкъарин музикадинни къуьлерин искусстводин кьетIенвилер сад ийиз алакъзава. Им лагъайтIа, еке бажарагъ ва устадвал герек КIвалах тирди гъар сада гьиссзава.

Газетра кьейднавайвал, Туьркияда Гъадисадин шоуяр са артух хуш туширбурни авачиз туш. Гуя ада сегънедал рушарин беденар саки кьецIиларзава. Амма Москвада, Евровиденидин конкурсда (2009-йис) Гъадисади Туьркиядин патай иштиракна ва ана, вичин кьетIен устадвал къалурналди, КIвенКIвечи чкайри-кай сад къуна. И сеферда адаз Туьркиядин телевиденидин генеральный директор Ибрахим Сахима къаюмвална.

Мердали ЖАЛИЛОВ,

“Лезги газет”, 2009-йисан 24-сентябрь.
(Макъала куьрелди чапнава)

ДАГЪУСТАНДИН ЦИЙИВИЛЕР

ВИЛИК ФИЗВА

СтIал Сулейманан район Дагъустанда ЧIехибурукай сад я. Ина 60 агъзурдилай гъаф агъалияр яшамеш жезва. Эхиримжи йисара лезги халкъдин бажарагълу хва Имам Яралиева регьбервал гузвай и районди гъеле 2007-йисуз Дагъустандин дагъдин ценерив гвай районрин арада экономикадин ва социальный рекъай вилик финин жигъетдай пуд лагъай чка къуна.

Райондин 80 йисан къаршидиз ина эцигунар кьиле тухуниз кьетIен фикир гузва. Гъиле къунвай “Сардархуьр-ДаркIуш” гунгар кардик акатунни 65 агъзур агъалияр мишъи, хъвадай целди таъминарда, 2500 гектар хам чилер цик кутадай мумкинвал гуда.

Сардархуьруьнни Алкъвадрин чилер дигидай 600 агъзур манатдин къимет авай насосдин станция эцигнава. Цмурдал ЧIехи спортдин комплекс кардик кутунва. Инвесторри 300 миллион манат харжна “Ричалсу” заводда яд цадай ЦИЙИ цех ачухарнава. Алай вахтунда “Кпул ятар” санатория Вирироссиядин метлеб авай санаториядиз элкьуьрзава. Районда шумудни са спортдин майданар, мектебар, аялрин бахчаяр, сагъламвал хуьдай ва алишверишдин объектар эцигнава. Ростов-Баку рекъин кьерехда, Советский хуьруьн къекъуьндал СтIал Сулейманаз гуьмбет эцигзава ва гъаф иер парк тувкIуьрзава.

Виликай къвезмай пуд йисуз ЦИЙИ проектар кардик кутада ва 3000 агъалидиз КIва-

лахдай чкаяр жедат. Пуд йисуз инвесторри районда тамамарзавай КIвалахриз санлай къачурла 1 миллиардин 500 миллионни 200 агъзур манат харж ийида.

ШАРВИЛИДИЗ КОМПЛЕКС ЭЦИГЗАВА

Чи халкъдин къадим эпосдин игит Шарвиледиз мемориальный комплекс эцигун патал СтIал Сулейманан райондин ЦИЙИ Макъар хуьруьн къилихъ, Ростов-Баку рекъин кьерехда, “Къухмазан КIунтI” лугъудай тепедал 4,5 гектар чил чара авунва. Анал Шарвиледиз зурба памятник, 5000 кас гъакъдай концертрин ЧIехи зал эцигда, фонтанар, ЧIехи парк, машинар хуьдай чка кардик кутада. Ина йагъун патал къулай шартIарни арадиз гъида. Комплексин проект гъазур я. Памятник чи машгур скульп-

тор, Россиядин халкъдин художник Гъейбат Гъейбатова гъазурзава. Алай вахтунда комплекс арадиз гъун патал алава инвесторар желб ийизва.

КЪЕГЪАЛ КСАРИН МАКАНДА

Дагъустандин обкомдин секретарар хъайи Нажмуддин Самурски, Улубий Черкесов, республикадин чилерин сад лагъай министр хъайи Мирзабег Ахундов, Ватандин ЧIехи диведа дивизиядин командирвал авур Хийирбег Заманов, Дагъустандин патай РФ-дин Федерациядин Советдин сенатор, машгур карчи Сулейман Керимов, Дагъустандин халкъдин шайр Шагъ-Эмир Мурадов хътин къегъал ксарин макан тир Докъуьпара район йигин камаралди вилик физва. Кризисдин четин девирда ина шумудни са ЦИЙИ мектебар, социальный объектар, маса зурба карханаар кардик кутунва.

И йикъара районди вичин 75 йисан юбилей кьейд авуна. Юбилейдин юкьуз ина са шумуд ЦИЙИ карханаар агъалийрин ихтиярда вугана. ЦИЙИ Къара Куьре хуьре кьве мертебадин ЦИЙИ мектеб ачухарна. Гъа юкьуз Мискискарин хуьрени 3 мертебадин, 600 аялди Келдай, районда виридалайни ЧIехи мектеб ачухарна.

Виликай къвезмай пуд-къуд йисан кьене районда “Текипирхуьр-Къалажух” цин ЦИЙИ къанал тухудай, 100 гектарда ципиЦирин, 300 гектарда майвадин багълар кутадай, Самур вацIал ЧIехи ГЭС, райондин меркездал азархана, са шумуд хуьре ЦИЙИ

Мискискарин хуьруьн ЦИЙИ мектеб

мектебар, саки вири хуьрера клубринни ктабханайрин ЦИЙИ дараматар эцигдай ният ава.

ВИРИ ГЪЕЙРАНАРДАЙ ИМАРАТ

И мукъвара СтIал Сулейманан райондин агъалийрихъ галаз гуьруьшмиш хъайи Госдумадин депутат Асанбуба Нуьдурбекова мад гъилерда халкъдихъ дамах кутадай са кар хиве къуна. Райондиз датIана куьмекзавай ада ина Дагъустанда вичиз тай авачир хътин спортдин имарат эцигун къарардиз къачунва. Ам Асанбубадин вичин хуси такъатрихъ эцигда. Виликай къвезмай 2-3 йисан кьене а имарат кардик кутада. Имарат Къасумхуьр башламиш жезвай чкадал, шегьре рекъин кьерехдал эцигзава.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЭМИРАСЛАН ГЪАНИДИН (1851-1896)

Эмираслан Гъанидин ялав квай шиирри хурун фекъийрин, девлетлу ксарин чанда фул тунай. Гъавилай абуру шаир элдин вилай вегъин патал адал "семе" твар илитна. Ятани ам халкъдиз гзаф кландай.

Лезги литературадик чехи пай кутур Эмираслан Гъанидин Къуба патан лезги шаиррин арада вичиз хас хатI ва мектеб авай къелемэгълийрикай я. Эмирасланан гъакъиндай сифте яз 1990-йисуз Магъачкъалада басмадай акъатай "Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература" ктабда бязи малуматар гъатнава. Ктабдин чинриз шаирдин са шумуд шиирни акъатнава.

Эмираслан Гъанидин 1851-йисуз Вили Пигъиржалрин хууре кесиб лежбердин хизанда дидедиз хъана. Хурун медресада араб члалалди клелай ам жегъилзамаз вичихъ чехи алакунар авай шаир хъиз машгъур хъана. Эмираслан Гъанидин девирдин гъахъсузвилерни хахар русвагъзавай шиирар хурун фекъийризни девлетлуйриз таклан тир ва гъавилай абуру шаирдиз "семеди" лугъудай. Эмирасланан къизгъин тлебиатди, адан гъахъ гафари шаирдив медресада яргъалди клелиз тунач. Ам медресадай хукурна. И вакънадилай гуьгъуьниз Эмирасланан чизандин квилел мусибатар атана. Талада никлериз яд гузвай вахтунда хурун девлетлуйрикай сада адан бубани ими яна къена. Эмирасланан хиве диде, гъвечли стха ва гъвечли вах хуьн гъатна. Гуьгъуьнлай цегъерин азардик адан вахни стха къена. Эхирдай ам вични месе гъатна.

ГЪАЛА

Заз ахварай датIана
Буба Гъани аквадай.
Гъайифдилаи пшазарар,
Пихер хъана дакIвадай.

Илис жечни бес зал дерт
Мири кIваллиз къагъайла.
Мехъеризни-мелериз
Гъани рикIел тагъайла.

Жаван умуьр физва икI,
Зуни диде хъел хъана.
Гъала девран санкъур сикI,
Гъанид тарцин хел хана.

КЪЕГЪАЛ КЪЕЙИЛА

Лугъуда хъи бубайри чи
Къегъал къейила тIвар амукъда.
Инсанвиллин рекъай алад
Дуьньядал ви кар амукъда.

Къуьлердайла мехъерик на
Хкъамир чи рикIерик на,
Гъил ктадмир цуькверик на,
ТупIарал ви зар амукъда.

Дуьньядикай фикир ая,
Бендедиз чи зикир ая,
Бахт паталди шукъур ая,
Вун къейила яр амукъда.

КичIе жемир цIаярикай
Чайгунрикай, къаярикай,
Хкатмир гъич таярикай,
Цуьк авахъда, тар амукъда.

ШАЛАМ

Клуфар какур дабагънавай шаламар
Алаз жеда чи эллерин кIвачерал.
Дуьгуьрралди маса къачур саламар
Алумукъда сайилар хъиз къецерал.

Зи шаламда ирид тIеквен хъайитIан,
Завай абур пиди лугъуз жедани?
Фекъид вилик рикI акъудна гъайитIан
Адан рикIен садрани зун къведани?

Шалам кIвачин кIаник жеда гъамиша
Юзбашдин къилих гала вичихъни.
Гъери яна вуна адаз къимиша
Жеда даим ам ви зиринг кIвачихъни.

Теквен авай шаламар заз герек туш
Адан къуллугъ зун паталди амайд туш.
Зи шаламар фекъидин хам хъанва къе
Келдин хамни адаз ухшар авайд туш.

ДУСТАР

Са гафни куьн рахамир зав
Зун дердери канва, дустар.
Яргъал рекъе арабадин
Гиг юкъвалай ханва, дустар.

Хажалатар шеле-шеле
Кхъенва зи ахъа пеле,
Хъана какур аса гъиле
Зун умуьрди канва, дустар.

Зун къейила хкваш рикIел,
Зи лишанар ала муькъвел.
Эхиратдин яргъи рекъел
Зун бахтуну гъанва, дустар.

Манияр лагъ, къакъан чIурал
Зарлу чуьнгуьр къуна хурал.
Инжиклубур татуй сурал,
Зи рикI мурк хъиз къанва, дустар!

ХЪСАН Я

Умуьр вуч я, виридаз
Чир хъайитIа хъсан я.
Гъахъ-адалат дуьньяда
Гъар куьнилай масан я.

Гъар са касдиз вичин бахт
Гъарадаз са кар ава.
Вири шад я хууре чи
Заз хажалат пар ава.

Низ акунач Тигъиржал
Къакъан дагъдин синеллаз.
Бес, зун гъа икI рекъидан
“Семедин” тIвар винеллаз?

ЖЕДАН

Къакъан цавар, кIеви чилер зал хадай,
ЦIалцIам чина гъар са жуьре хал
тадай,
Къве падна рикI, ширин чанда звал
твадай,
Дава-дарман якъан тейир тIал жедан?

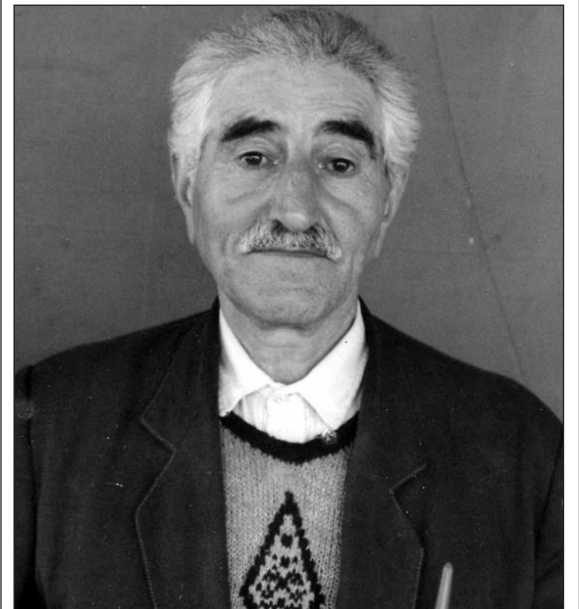
Эвел къилай рикI ахъайна къалурна,
Пайгъамбарар вири вилик ракъурна.
Шегъре рекъер, жигъирар хъиз какурна
Лагъ, ашукъар мецер аваз лал жедан?

Гуьгъуьл михи, къастар кIеви хъайила,
Сидкъивилин гаф дустариз гайила,
Акбуллуди семед къуна кайила,
Ам эллерин вилик гъакIан мал жедан?!

Чирвилерни илим
виридалайни чIехи
эменни я.

Лезги халкъдин мисал

ЧИРВИЛЕРИН ГЕЛЕ АВАЗ

Къебеле райондин тIвар-ван авай савадлу муаллимрикай гаф кватайла Камарван хуруьн юкъван мектебдин муаллим Аскер Алиеван тIвар вирида гуьрметдив къада. “Ам вичихъ дерин фагъумарни гегъенш дуьньякъатIунар авай тежрибалу муаллим я, халкъдин аяриз чирвилер гун патал вичин умуьр серфна касди”, - лугъуда.

Аскер Рамазанан хва Алиев 1932-йисуз Камарванда дидедиз хъана. Аялзамаз буба квадарай адаз туькъуьл къисмет несиб хъана. Тахай бубадин гъилик хъайи гадади мектебдин II синиф акъалтIарайла Ватандин ЧIехи дяве къарагъна. Ам клелун акъвазаруьн мажбур хъана. Мектебдиз 9 йис алаатайдалай къулухъ хъфена. 1950-йисалай къунши Куьрд хуруьн 7-синифдин мектебда клелун давамарай гадади, юкъван мектеб Гъажаллы хууре акъалтIарна. КIелунал гзаф рикI алай Аскер 1955-йисуз Азербайжандин Гьукуматдин Педагогикадин Институтдин физикадинни математикадин факультетдик экечIна. Институт тафаватлувилелди куьтгъай жегъилдиз адан муаллими аспирантурадик экечIун меслят акунай. Ингъе хизандин гъалари ам хуруьхъ ялна. Аскер Камарвандиз хъфена, ина муаллимвал авуна.

Камарвандин мектеб акъалтIарна, институтрикин университетрик экечIай жегъилрин арада физикани математика хкъагъайбурун къадар гзаф хъун дуьшуьшдин кар туш. Аскер муаллимдилай и предметар аяриз кIанариз алакьна. Адавай тарс къачур рушарини гадайри гила чи республикада, гъакIни къецепатан уьлквейра камарванви Аскер муаллимдин тIвар хкажзава.

50 йис я Аскер муаллимдин ара датIана Камарван хуруьн юкъван мектебда муаллимвал ийиз. Муаллимрин коллективдин, гъакIни клелзавайбурун рикI алай инсандиз элкьвена ам. Ам вичин хайи хуруьз хъиз вири Къебеле райондизни нуфузлу агъсакъал хъиз сейли я.

Хъсан буба хъизни тафаватлу жезва Аскер муаллим. Адан къве хъикай - Эбуьлфезакайни Рамазанакай тIвар-ван авай инженерар хъанва. Адан рушари лагъайтIа бубадин сенят хкъанва. РагъакIидай Корейдин Илимдинни Технологийрин Институтда клелзавай, вичихъ чIехи алакунар авай адан хтулди Решада несилин тIвар мадни сейли ийизва.

50 йисуз ара датIана муаллимвал авур Аскер Алиев и муьквара Азербайжандин талукъ министерстводин “Гуьрметдин грамотадиз” лайихлу хъанва.

“САМУР”

Имуча-муча,
Муч - халича:
ИчIиз фида -
АцIана хкведа.

ИМУЧА-МУЧА

Имуча-муча,
Муч - халича:
Рагалай аватна хадач,
ЦIу кудац, вацIу тухудац.

Имуча-муча,
Муч - халича:
Рагъ атайла шехъда,
Къай атайла хъуьреда.

Имуча-муча,
Муч - халича:
Ахъайна рак къведа кIваллиз,
Килиг жедач вичин чиниз.

Имуча-муча,
Муч - халича:
Яру яц ацукьна,
Чулав яц физва.

ЛЕЗГИЯР ВИРИНА

КАРЕЛИЯ

МАДСА ЛЕЗГИ СЕНАТОР

И йикъара вич асул Дагъустандин Ахцегь райондин Усур хуьрай тир, 1983-йисалай Карелиядиз куьч хъана, Петрозаводскдин тIвар-ван авай карчийрин жергеда гьатнавай Девлетхан Алиханов и республикадин Къанунар Акъуддай Межлиси РФ-дин Федерациядин Советда Карелиядин ихтиярар хуьдай сенаторвиле хъана.

Москвдин Кооперативный Институт тафаватлувилелди акъалтIарай Д.Алиханов кIвалахун патал Карелиядиз ракурнай. Уьлкведа реформаар киле физвай вахтунда ам бизнесдал машгъл хъана ва жегил лезгиди чIехи агалкъунар къазанмишна. Карелиядин депутат тир адахь эцигунрин материалрин чIехи компания ва маса объектар ава.

ХАНТЫ-МАНСИЙСК

ВИКЛЕГЪВИЛИН ЧЕШНЕ

Ханты-Мансийский Автономный Округдин агъалияр патал чешне тир лезги Тагьир Алиханов Нижневартовск шегьердин виклеги карчийри-

кай я. И шегьерда “Меркез” тIвар алай эцигунрин компанидиз регьбервал гузвай адан гъилик 200 касди кIвалахзава. Им округдин виридалайни чIехи ва девлетлу компания я.

Тагьира регьбервал гузвай коллективди къакъан дараматар, имаратар эцигзава, нафтIадинни газдин мяденрал жуьреба-жуьре крар, бурургин тадаракар тухузва. Лап къакъан буругьар монтаж ва демонтаж авунни и компанидин устIаррин хиве ава. И йикъара чкадин гьукуматди нафт хкудунин ва дараматар эцигунин кIвалахар къвердавай гегьеншарзавай, уьлкведин экономика хкажуник чIехи пай кутазвай регьбер хъиз Т.Алихановаз вири агъалийрин патай разивал къалурна.

РЯЗАНЬ

САД ТИР КIВАТIАЛ АРАДИЗ ГЪИЗВА

Алай йисуз лезгийри Рязань вилайтда къве Милли Культурный Автономия арадиз гъана: сад Рязань шегьерда, муькуьди Рязань районда. Шегьердин кIватIалдин регьбервиле Жаруллагъ Агъадуллаев, райондин кIватIалдин кил Багъадур Булаев хъана.

Алай вахтунда вилайтда цIийи кIватIалрин бинедал алаз Рязань региондин сад тир Лезги Милли Культурный Автономия арадиз гъизва. Тешкилат тукIуьр хайидалай къулхъ Россиядин Федеративный Лезги Милли Автономиядик экечIа. Исаятда Рязань вилайтда 2 агъзур лезгийр ва 500-далай гзаф лезги халкъарин векилар яшамаш жезва.

МОСКВА

ЖАВИДАН АГАЛКЪУНАР

Фадлай Москвада бине кутунвай машгъл лезги художник Жавид Агъамирзаеван и йикъара Миллетрин КIвале киле феи выставкадиз гзаф инсанар атана. Пешекарри адан яратмишунриз мад гъилерда чIехи тир къимет гана.

Художникдин эсерар гьам Россиядиз, гьамни къецепатан цIудралди уьлквейриз - Грециядиз, Израилдиз, Къазахстандиз, Франциядиз, Финляндиядиз, Германиядиз, Англиядиз ва масабуроз сейли я. Россиядин Императордин Академиядин 285 йисаз талукъарнавай выставкада къазанмишай агалкъунрай Москвдин гьукуматди адаз разивал къалурна.

Гуьлхар ГУБЛИЕВА

ГАФАЛАГ

Зайзай	- гуьзгуьдай хугузвай ракъинин экв
Заки	-зурба, мягькем.
Замул	- зумул
Запу, зупа	- чIагай, иер дишегъли
Захти	- тунт, кIеви, гужлу
Зебз	- цегв
Зезв акъатун	-зурзун, меки фул акатун
Зей (зизей)	-дзидзи
Зиги	-къене патан чимивал
Зигил	-зигил
Зигъзигъ	- мискъи
Зиндикъ	- мискъи
Зиягъ хъун	- пуч хъун
Зулет	- шефтели
Зумур	- зенг
Зуран	- 1. никIин къерех 2. музыкадин аваз
Ибна	- тIебиат
Ивинар	- къайдаяр, жуван кIвалахар
Изаг	- луварар галай цегв
Иклер	- къелечI фу
ИкIи	- цIир акъуднавай техил
Илиг	- гатут, ягъ
Ирбар	-цларал, къванерал алай шикилар
ИркI	- рикI
Ирхил	- куьмекчи
Исал	- шуькIуь, сал
Итаягъ	- пара хун
Итал	- перемдин къерех
Иттал	- тIал
Итгар	- начагъ
Ихалар	- векъи векьер

Къиблепатан Дагъустандин Гелхен хуьрай гафар кIватIайди профессор Ярала Яралиев я.

TARİXİMİZİ ÖYRƏNİRİK

“İnqilab və mədəniyyət” jurnalının 1920-ci ildə çapdan çıxan bir nüsxəsində Fətəli Məlikməmmədovun “Xınalıq dilinin qramatikası” adlı məqaləsi getmişdi. İmzanın altında “Çar ordusunun zabiti” sözləri yazılmışdı. Məqələnin girişində Quba mahalındakı kəndlərin yaranma tarixçəsi göstərilmişdi. Məqələ dilçilik baxımından elmi əsər idi.

- Zabıtlıq hara, belə əsər yazmaq hara? - deyə təəccübümü gizlətmədim. - Məgər zabıt savadlı ola bilməz? - deyə sualıma sualla cavab verdi Şəmşəddin müəllim.

Çar zabiti Fətəli Məlikməmmədovdan söhbət salmağım təsadüfi deyil. O, mənim həmyerlim olub. Çoxdan dünyasını dəyişib. Onun məqaləsi ilə tanışlıqdan 60 ilə yaxın bir vaxt ötmüşdür.

Məqələnin mənə yaratdığı duyğular unudulmazdır. Məncə istedadlı adamlar yalnız münbit torpaqda yetişər. Fətəlinin məqaləsini oxuyandan sonra “bizim torpaqda da belə adamlar yetişə bilmiş” - deyə fikirləşmişəm.

Müzəffər Məlikməmmədovun kitabını oxuyarkən Fətəlini bir daha xatırladım. Və gördüm ki, bizim torpaq bütün zamanlarda öz bəhrəsini verirmiş. Müzəffərlə rəhmətlik Fətəli arasında yaxın qan qohumluğu var. Fərq burasındadır ki, Müzəffər sələflərindən daha irəli getmişdir. O, öz mahalının yaxın tarixi keçmişini qələmə almaqla, onu kitab halında çap etdirməklə böyük iş görmüşdür. Müzəffərin “Qanlı dəre” kitabı indiyə qədər çap etdiriyi 12 kitabın ən dəyərlisi, ən unudulmazıdır. Quba soyqırımını ele bir fəjədir ki, gələcək nəsillər dönə-dönə onu öyrənəjəklər. Bununçün yazılan-

Redaksiyaya məktub

ları oxuyaraq, arxivlərdə axtarırlar, torpaqda qazıntılar apararaq, daim təzə nəşə öyrənməyə çalışırlar. Bu axtarırlar zamanı ən etibarlı və obyektiv məxəzlərdən biri də M. Məlikməmmədovun “Qanlı dəre” kitabı olacaq.

Kitabın sanbalını artıran ən ümdə əmil birinci səhifədə Heydər Əliyevin ləzgilər haqqında söylədikləridir. Birinci sitat: “Qanlı dəre”də 1918-ci ildə qusarıllar Azərbaycan xalqına təcavüz edən erməni millətçilərinin qarşısını alıb onları darmadığın etmişlər”.

İkinci sitat: “Azərbaycanın ləzgi əhalisi torpaqlarımızın müdafiəsində, erməni işğalçılarına qarşı müharibədə qanlarını tökmüş, şəhidlər vermişdir. Mən bunu yüksək qiymətləndirir, tarix də yüksək qiymətləndirəcəkdir. Mən şəhidlərimizin, o cümlədən respublikamızın ləzgi əhalisinə öz təşəkkürümü, minnətdarlığımı bildirim.”

Azərbaycanın lideri, öndəri ləzgi xalqının xidmətlərini belə qiymətləndirmişsə hər bir ləzgi bundan böyük qürur və iftixar hissi keçirməyə bilməz.

Kitabın ən maraqlı və qiymətli yazıları Fövqəladə təhqiqat komissiyasının üzvü A. Novatskinin 1918-ci il Quba soyqırımını haqqındakı məruzəsi və həmin hadisə ilə əlaqədar şahidlərdən aldığı ifadələrdir. Quba şəhər reisi Əliabbas bəy Əliyevin, şəhər sakini Hacı Hidayət Musayevin, Alpan kəndinin mülkədarı Bəybala bəy Qayıbovun, Digah kənd sakini Ömər Şıxkərim oğlunun və başqalarının izahatları daha maraqlıdır.

Kitabda ləzgilərin bolşeviklərə qarşı göstərdiyi ardıcıl və inadlı müqavimətlərə geniş yer verilmişdir. Yetmiş ildən sonra iflasa uğramış Sovet hakimiyyətinin ilk uğursuzluqlarını görəndə qaçaq mayıllar, hatəm ağa çağarılar, Həmdulla və Möhübeli kimi əfəndilər uzaqgörən olubarmış. Savadları o qədər də yüksək olmayan bu adamlar dəqiq müəyyən etməmişdilər ki, Sovet hökuməti çox yaşamaıacaq. Doğrudan da ilk günlərdən axmaq bir siyasət yeridən bu hökumət zamanın qovğalarına tab gətirmədi. Bu hökumətin sərsəmliyi idi ki, Şaumyan kimi bir Allahsız komissar təyin olmışdı. O, Sovet hakimiyyətini qırmaq bəhanəsiylə top-tüfəngli qoşunla Amazasp kimi bir qaniçəni Qubaya göndərir, bir neçə gündə rayon mərkəzində 2000 nəfər dinc əhali amansızlıqla qətlə yetirilir.

İlk addımlarından belə “nünmələr” göstərən bolşeviklər xalqın gözündə qaniçənlər kimi tanındı. Odur ki, o nahiyələrdə böyük müqavimətlərlə qarşılaşdı. Neçə aylar, illər ölüm-dirim mübarizəsi getdi, nə qədər qanlar töküldü, nə qədər itkilər oldu.

Öz keçmişimizdən çox gec xəbər tutmuşuq. Qanlı dərədə baş verənləri 90 il sonra öyrənirik. Nə yaxşı ki, bizim Müzəffər Məlikməmmədov kimi böyük zəhmətə qatlaşıb arxivlərdə, yaddaşlarda qalanları yazıya köçürən, özünün vəsaiti olmaya-olmaya kitab çap etdirən qələm əhliyərimiz var. Nə yaxşı ki, gec də olsa tariximizi öyrənirik və yazırıq...

Naməddin MİRZƏXANLI,
yazıçı

ЧЕМПИОН ХЪАНА

Чахь боксда чемпионар тIмил авач. Ингье мад са чемпион! 18 йиса авай, вич Мегьарамдхуьруьн райондин Советский хуьрай тир Радмир Абдурагьманова Польшада боксда жегилрин арада киле феи чемпионатда 1-чка кьуна. Идалай вилик Германиядин Франкфурт-на-Майне шегьерда жегилрин международный турнирда 1-чка кьур адаз “виридалайни хъсан техникадин боксер” лагъай тIвар ва кылдин кубок гана.

ВИРИНИЗ СЕЙЛИ Я

Санкт-Петербургда яшамаш жезвай лезги художник Октай Алирзаев вири Россиядиз сейли я. Ахцегъай тир ада эхиримжи йисара Россияда ва къецепатан уьлквейра киле феи 20 выставкада иштиракна. О.Алирзаеван эсерар цIудралди уьлквейра - Англияда, Германияда, Чехияда, Венгрияда, Францияда, Италияда ва маса уьлквейра гьам музейра, гьамни хусуси коллекцияра хуьзва. Адан “Дидедин портрет”, “Саид буба”, “Дервиш”, “Ахцегъ”, “Бубаяр”, “Ахвар”, “Куьгье Ладога”, “Хуьр”, “Нева” ва маса эсерар иллаки машгъл я. И йикъара Магъачкъалада художникдин кылди выставка тешкилна.

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

“Samur” qəzetinin kollektivi Mərkə Babaxanovaya oğlu

Mübarizin

vaxtsiz vəfatından kədərli vəziyyətini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

“Samur” qəzetinin kollektivi Sabir Fərzəliyevə əzizi

Aslanın

vaxtsiz vəfatından kədərli vəziyyətini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции: AZ 1073 Баку, Метбуат проспекти, 529-й квартал, Издательство “Азербайджан”, этаж 3, каб. № 101.

www.samurpress.com

админ.сайта: admin@samurpress.com

e-mail:sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет

26233080000

Капитал банк г.Баку

1-й Ясамальский филиал

код 200037

ВОИН 130024708

Газета

зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег.№ 78

Индекс: 5581

Тираж: 2000

Заказ: 4383

Тел: 432-92-17